

SELÂHÂDDİN EYYÛBÎ'NİN KUDÛS HAÇLI KRALLIĞI İLE YAPTIĞI ŞAM ANTLAŞMASI (571/1175)

Ziya POLAT*

Özet:

Selâhaddin Eyyûbî, İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Devlet kademelerinde önemli görevler üstlenmeye başladığı andan itibaren en büyük hedefi, Kudüs'ü Haçlılardan geri almak olmuştur. Nitekim hayatına bakıldığında son yirmi yılını bu uğurda verdiği mücadelelerle geçirdiği görülebilir. Nureddin'in kurduğu birlik, vefat etmesinden sonra dağılınca bölgede hüküm süren en büyük emir olan Selâhaddin'in önüne ikinci büyük problem çıkmış oluyordu: Müslümanların dağınık halde olmaları. Dolayısıyla Haçlılara karşı vereceği mücadeleden sonuç alabilmesi için önce bölgedeki Müslümanlar arasında birlik kurması gerekiyordu. Bunun sıkıntılı bir süreç olacağını bilen Selâhaddin, bazen aynı anda iki cephede mücadele ediyordu. Bu cephelerin biri bölgedeki muhalif Müslüman emirler, diğerleri asıl hedef olan Haçlılardı. İşte Selâhaddin böyle sıkıntılı durumlarda, iki cepheden biriyle antlaşma yapmak zorunda kalıyordu. Bu makalede Selâhaddin'in 22 Temmuz 1175 yılında Kudüs Haçlı Krallığı'yla yaptığı Şam Antlaşması incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Selâhaddin Eyyûbî, Haçlılar, Kudüs, Şam Antlaşması, Muhalifler.

Abstract:

Saladin Ayyub is an important figure in Islamic history. Since he began to take up important posts in the administration of the state, his greatest aim was to take Jerusalem back from the Crusaders. As a matter of fact, at first glance in his life one can see that he spent his last twenty years in struggles that he engaged in for this purpose. When the unity created by Nuraddin was dissolved after his death Saladin who was the most important rulers in the region was confronted with a big problem, the scattered state of the Muslims. In order to gain a result from the struggle against the Crusaders he therefore first of all had to create a unity between the Muslims. Saladin who knew that this would be a difficult process to unite the Muslims while he had to fight at the same moment on two different fronts. One of these fronts was the oppositional Muslim rulers in the region whereas the other was his real goal, the Crusaders. In such difficult situations Saladin

* Yazarın doktora tezinden yararlanılarak hazırlanan bu çalışma, 23-25 Eylül 2016'da Sirt'te düzenlenen *Selahaddin Eyyubi Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. polatzypolat@gmail.com

was forced to make treaties with one of the two fronts. The topic of this article is the treatise of Damascus, which Saladin made on 22 July 1175 with the Crusader Kingdom of Jerusalem.

Key Words: Selahaddin Ayyubi, Crusaders, Jerusalem, Treaty of Damascus, Opponents.

Haçlılar, 11. yüzyılın sonunda işgal ettikleri İslam topraklarında yaklaşık iki asır kaldılar. Bu süreçte iki toplum arasında siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bazı ilişkiler meydana geldi. Müslümanlarla Haçlılar arasındaki bu ittifaka dayalı siyasi ilişkilere Müslümanların gözüyle bakıldığında, bu süreci “Kırlı ilişkiler” olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü bir yandan hem bölgede hüküm süren Müslümanların kurduğu devletler hem de devletleşmemiş beylikler ve emirlikler, kendi hırsları ve menfaatleri uğruna, bölgedeki Müslümanların/İslam toplumunun/Ümmetin çektiği acıları görmezden gelmişlerdir. Diğer yandan da Büyük Selçuklu Devleti ve Abbasi Halifeliği hem iç mücadeleler hem de birbirleriyle yaptıkları savaşlar sebebiyle, Haçlıların bölgedeki Müslümanlara verdikleri eziyete müdahale edememişlerdir. Böylece Haçlılar bu olumsuz ortamdan istifade ederek bölgeyi iki asra yakın bir süre işgal altında tutmuşlardı. Büyük sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalan bölge halkı, zor da olsa ortaya çıkardığı liderler ve kurdukları birlikler sayesinde Haçlı işgaline büyük darbeler indirmişlerdi.

12. asrın başlarında bölgedeki Müslümanların Haçlılara karşı yaptıkları mücadeleler plansız ve fevri çıkışlar olduğundan kalıcı bir sonuç ortaya çıkaramamıştı. Fakat 1127 yılında İmadüddin Zengi (ö. 1146) ile başlayan süreç planlı, programlı ve zamana yayılarak yapıldığından sonuç alıcı bir özelliğe sahipti. 1146 yılında Zengi'nin vefatı ve yerine oğlu Nureddin'in (ö. 1174) geçmesiyle bu mücadele daha güçlü bir safhaya girmiş, 1170'lerin başından itibaren Haçlılar karadan tamamen kuşatılmıştı. Nureddin'in beklenmedik vefatı, Haçlılara vurulacak son darbeyi geciktirse de Selâhaddin Eyyübî, onun bıraktığı yerden devam ederek Haçlılarla yapılan mücadeleyi zirveye taşımıştır.

Nureddin'in kurduğu birlik, vefat ettikten sonra dağılmıştı. Selâhaddin, Suriye-Mısır arasında zihinsel ve idari bir birlik sağlamadan, Haçlılarla uzun vadeli bir mücadeleye girilemeyeceğini biliyordu. Bu sebeple Mısır'da tam bir hâkimiyet sağladıktan sonra Suriye'ye yöneldi. Amacı bölgede İslâm birliğini kurup Haçlıları coğrafi anlamda bir hilal içine almak ve nihayetinde onları bölgeden çıkarmaktı. Bu amaçla bölgedeki emirlerle ilişkilerini iyi niyetli bir yaklaşım üzerine inşa etti. Fakat bütün çabalarına rağmen emirler birlikte hareket etmeye yanaşmayınca bölgeyi

tek bir yönetim altında toplamak için onlarla mücadele etmeye başladı.

Selâhaddin'e karşı oluşturulan birliğin merkezinde Halep-Musul ittifakı bulunuyordu. Söz konusu ittifakın Halep'teki öncüsü, Nureddin'in yerine geçen on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Salih İsmail'in (ö. 1181) atabeyi Gümüştekin ve onun destekçisi Musul hâkimi II. Seyfeddin Gazi (ö. 1180) idi. Bu ittifakla yapılan mücadele sürecine bakıldığında yaklaşık on yıllık bir zaman dilimine mal olduğu görülecektir.¹ Dolayısıyla söz konusu mücadelenin Kudûs'ün yeniden fethini yaklaşık on üç yıl geciktirdiği söylenebilir.²

2. Antlaşmaya Giden Süreç

Nureddin'in vefatı beklenmeyen bir durum olsa da, bölgede Müslümanlar arasında birliğin sağlandığı düşünülüyordu. Fakat Nureddin ile Selâhaddin'in arasını bozmak için ellerinden gelen her şeyi yapan hırslı emirleri düşündüğümüzde, Nureddin gibi güçlü bir liderin ölümünden sonra bazı sıkıntıların ortaya çıkacağı aşikârdı. Dolayısıyla Selâhaddin'in Haçlılara karşı mücadelesinde, zannedildiğinin aksine, rahat hareket edebileceği alanın oldukça sınırlı olduğu görülür. Çünkü Nureddin'in yerine geçen on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Salih İsmail, Selâhaddin'i rakip olarak görenler tarafından yönlendirilmekteydi.³ Üstelik Suriye'de emirler arasında Selâhaddin aleyhinde büyük bir husumetin varlığı da bilinmekteydi. Emirler arasındaki rekabeti dengeleyen Nureddin gibi bir liderin vefatı, bu husumeti zirveye taşımış ve bütün itirazlara rağmen Selâhad-

1 P. M. Holt, *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1571'e Yakınoğu*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 55. Holt, Selâhaddin'in bu süre içerisindeki davranışlarıyla çağının en çok konuşulan şahsiyetlerinden biri haline geldiğini, on yıl boyunca yaptığı faaliyetler onun asıl meselesinin cihad değil de Zengi hanedanının topraklarını hâkimiyeti altında birleştirmek olduğu iddiasındadır. (Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev. Mustafa Daş, Yeditepe, İstanbul 2010, s. 198). Selâhaddin'in bölgeyi yönetimi altında toplamak istediği gerçeği inkâr edilemez, ama bölgede İslâm birliği kurulmadan Haçlılarla cihad yapma imkânının olmadığı bilinen bir gerçektir. İmâdüddin Zengi ve Nureddin'in başarılı olmalarının nedeni bu birliği sağlamaları değil miydi? Diğer yandan Müslümanları cihad için bir araya getirmek siyasetin güçlenmesine katkı sağlayacağı sır değildi. Dolayısıyla Selâhaddin'in bu amacını göz ardı ederek mücadelesini sadece hâkimiyet kurma çabası olarak değerlendirmek tek yönlü bir bakış açısı olur.

2 Şeşen, Ramazan, *Salâhaddin Eyyûbi ve Devri*, ISAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 64.

3 el-Melikü's-Salih İsmail'in hayatı için Bkz. (Ebü'l-Kâsım Kemâlüddin Ömer İbn Ahmed İbnü'l-Adım, *Biyoğrafilerle Selçuklu Tarihi: İbnü'l-Adım Buğyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (seçmeler)*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 1982, s. 172-177). Köhler, Nureddin'in toprakları, onun vefatından sonra dört rakip grup tarafından paylaşıldığını ifade eder. Buna göre İbnü'l-Mukaddem tarafından kontrol edilen Dimaşk, Gümüştekin tarafından kontrol edilen Halep, Selâhaddin tarafından kontrol edilen Mısır ve II. Seyfeddin Gazi tarafından kontrol edilen Musul (Michael A. Köhler, *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East*, Trans. by. Peter M. Holt, Brill, Leiden-Boston 2013, s. 213). Bu açıklama doğru olmakla birlikte Dimaşk'ın kısa bir süre sonra Selâhaddin'e teslim edildiği bilinmektedir.

din'in dışlanmasına neden olmuştu.⁴ Bu da Nureddin'in kurduğu birliğin dağılması sonucunu doğurdu.⁵

Selâhaddin'e avantaj kazandıran en önemli olay Haçlı cenahında meydana geldi. Nureddin'in vefatından sonra Banyas'ı kuşatan Kudüs Kralı Amaury, yapılan antlaşma sonucu kuşatmayı kaldırıp Kudüs'e dönerken hastalandı. Oraya vardıktan sonra hastalığı giderek şiddetlendi. Sonuç vermeyen çeşitli tedavilerden sonra 11 Temmuz 1174'de henüz otuz sekiz yaşındayken öldü.⁶ Nureddin'in ölümü Haçlılar için büyük bir fırsat olmasına rağmen, krallarının hiç beklemedikleri bir anda ölümü, hem bölgedeki Müslümanlar arasında çıkan çekişmeden istifade etmelerine hem de Selâhaddin ile ciddi bir rekabete girmelerine engel oldu. Böylece her iki liderin ölümü ve arkalarında çocuk yaşta varisler bırakmaları, her iki taraf içindeki anlaşmazlıkları arttırdığı gibi Selâhaddin'in önünün açılmasına da katkı sağladı.⁷

Haçlılar, Banyas'ı kuşattıklarında el-Melikü's-Salih İsmail, Selâhaddin'den yardım istemişti. Hazırlığını yapıp yola çıkan Selâhaddin, henüz yoldayken yapılan antlaşmayı haber aldı. Antlaşmadan rahatsız oldu fakat yapabileceği herhangi bir şey yoktu. Tekrar Mısır'a döndü ve Suriye'deki bazı emirlere gelişmelerden hoşnut olmadığını bildiren ve antlaşmayı kınayan mektuplar gönderdi.⁸

Diğer yandan Mısır'da önemli gelişmeler oluyordu. Selâhaddin'in Mısır'daki muhalifleri Umâre el-Yemenî liderliğinde faaliyetlerine başlamış, Haçlılar ve Sicilyalılar da ittifaka dâhil olmuştu. Fakat Mısır'daki komplo-

4 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, Thk. M. Yusuf Dukak, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, X, s. 58.

5 Cahen, Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı, 205.

6 Willermus Tyrensis (William of Tyre), *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, Trans. by. Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, Columbia University Press, New York 1943, II, s. 395. Amaury'nin ölümü Kudüs Krallığı'nda işleri karıştırmıştı. Onun yerine kral olan oğlu IV. Baudouin henüz on üç yaşında ve hastaydı. Ona naip olabilmek için yerli kontlar ile batudan yeni gelen şövalyeler iki ayrı grup oluşturup birbirleriyle mücadeleye başladılar. Nihayetinde Miles de Plancy yeni kralın naibi oldu, fakat onun Ekim 1174'te öldürülmesi aynı sıkıntılarının nüksetmesine neden oldu. Ama çok geçmeden Kudüs Krallığı Yüksek Mahkemesinin Trablus kontu III. Raymond'u naip olarak işaret etmesi sorunu çözdü. Böylece yerli baronlar yine üstünlük elde ettiler. IV. Baudouin'in reşit olduğu 1176 yılına kadar Raymond krallığın tek hâkimiydi. Raymond ve onu destekleyenler etrafı Müslümanlarla çevrili bir ülkede yaşadıklarını biliyor ve onlarla barış içinde bir arada yaşamının yollarını arıyorlardı. III. Joscelin ve Renaud de Châtillon'un başını çektiği diğer grup ise savaş taraftarıydı (Bernard Hamilton, *The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 2000, s. 23; amlf., "Baldwin IV of Jerusalem (1161-1185)", *The Crusades: An Encyclopedia*, Ed. by. Alan V. Murray, California-Colorado-Oxford 2006, I, 138; Holt, *Haçlılar Çağı*, 54).

7 Köhler, *Alliances and Treaties*, 213; Holt, *Haçlılar Çağı*, 54.

8 Ebû Şâme Şihâbüddin Abdurrahmân İbn İsmâil İbn. İbrâhîm el-Makdisî ed-Dimaşkî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbârî'd-devleteyn*, Thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1997, II, s. 322, 329-330.

cu ekibin tasfiye edildiğinden haberi olmayan Sicilya kralının donanması Mısır'a doğru yola çıktı. Onlar yoldayken Haçlı kralı Amaury de ölmüş-tü, fakat Sicilyalıların bundan da haberi olmamıştı. Dolayısıyla, Sicilya donanması yalnız başına İskenderiye'ye çıkarma yapmak zorunda kaldı. Selâhaddin'in Şam'a gönderdiği bir mektupla uzun uzadıya anlattığı olay dört gün (26-30 Temmuz 1174) sürmüş ve Sicilya donanması başarısız bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁹ Selâhaddin, saldırı öncesi bütün ihtimalleri değerlendirerek bu tehlikeli donanma karşısında sahildeki şehirlere takviye kuvveti gönderip gerekli tedbirleri almıştı.¹⁰ İbn Şeddâd, Selâhaddin'in yola çıktığını ve İskenderiye yakınlarına geldiğini öğrenen Sicilya donanmasının adeta kaçarak ayrıldığını söyler.¹¹ Bu olaydan hemen sonra Yukarı Mısır'da Kenzûddeve (ö. 1174) önderliğinde yeni bir isyan dalgası belirdi. Fâtûmî taraftarları ve Sudanlıların desteğiyle ortaya çıkan karışıklık, Selâhaddin'in, kardeşi el-Adil (ö. 1218) komutasında gönderdiği ordu, Kenzûddeve'yi öldürüp isyancıları mağlup etti.¹² Bununla yetinmeyip mücadelesine devam eden el-Adil, Safer 570 (Eylül 1174)'te isyanı tamamen bastırarak bölgeyi kontrol altına aldı.¹³

Selâhaddin, Nureddin'in vefatından sonra Mısır'da peş peşe ortaya çıkan problemleri tek başına aşma iradesi göstermişti. Aslında bu başarı tek elden yönetimin bir sonucu olduğu gibi Selâhaddin'in, rakipleri için ne kadar tehlikeli olduğunu da gösteriyordu. Muhtemelen onun bu saldırılar dolayısıyla darbe alacağını düşünen Haçlılar ve Suriye'deki rakipleri, ortaya çıkan sonuç karşısında endişeye kapılmışlardı. Suriye'deki emirlerin, Nureddin'in vefatını, etkinlik sağlamaması amacıyla Selâhaddin'e bildirmemeleri, bu endişenin ne kadar köklü olduğunun göstergesidir.¹⁴ Fakat bu durum onun işine yaramıştı. Çünkü Suriye'de gelişen olaylardan uzak kalan Selâhaddin, aynı zamanda Mısır'da gücünü pekiştirerek Nureddin'in bakiyesi olan topraklarda hüküm süren emirler arasında en güçlüsü haline gelmişti. Diğer yandan Nureddin'in vefatından dolayı ortaya çıkan karışıklık her ne kadar Haçlılara yarasa da Selâhaddin, on-

9 Kivâmüddin Ebû İbrâhîm el-Feth İbn Ali İbn Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî, *Sene'l-Berki's-Şâmî*, Thk. Ramazan Şeşen, IRCICA, İstanbul 2004, s. 91-95; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Devri*, 59-62. Bündârî, Sicilya donanmasının İskenderiye'ye varışını 26 Zilhicce 569 ayrılışını da 570 Muharrem'inin ilk günleri olarak kayda geçer.

10 Malcolm Cameron Lyons, D.E.P. Jackson, *Selahaddin: Kutsal Savaşın Politikaları*, Çev. Zehra Savan, Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s. 101.

11 Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yüsfüfiyye: Siretü Salâhuddin*, Thk. Cemaleddin Şeyyâl, Mektebetü'l-hancı, Kahire 1994, s. 91.

12 Cemaleddin Muhammed İbn Sâlim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb, fî ahbâri Benî Eyyüb*, Thk. Cemaleddin Şeyyâl (I-III, Kahire 1953-1960), Dâru'l-fikri'l-Arabi, II, s. 17.

13 İbn Şeddâd, *Siretü Salâhuddin*, 90.

14 Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II, 319; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, II, 480. Selâhaddin, el-Melik Salih'e gönderdiği bir mektupta Nureddin'in vefat ettiği bilgisini Haçlılardan aldığı ifade etmektedir.

lar için büyük bir tehlike arz etmekteydi.¹⁵ Nitekim Haçlıların, Banyas muhasarasında teklif edilen parayı kabul etmesinin nedenlerinden biri Dımaşk'taki emirlerin, Haçlıları Selâhaddin ile korkutmaları,¹⁶ diğeri de Amaury'nin gittikçe artan hastalığıydı.¹⁷

Suriye'nin işlerine bir müddet karışmayıp uzaktan seyretmeyi tercih eden Selâhaddin, Şemseddin İbn el-Mukaddem, başka emirler ve bir kısım âlimler tarafından Dımaşk'a davet edildi.¹⁸ Çünkü Haleb-Dımaşk mücadelesinde Nureddin'in hükümet merkezi olan Haleb, el-Melikü's-Salih İsmail'i alarak üstünlüğü ele geçirmişti.¹⁹ Zaten Selâhaddin, Haçlılarla yapılan antlaşmayı ve el-Melikü's-Salih İsmail ile ilgili gelişmeleri tasvip etmemiş ve Suriye emirlerine durumu eleştiren bazı mektuplar yazmıştı.²⁰ Fakat çocuk sultana itaat arz etmekten de geri durmamış, onun adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştı. Bu daveti kabul eden Selâhaddin, 13 Rebiülevvel 570 (12 Ekim 1174)'te Kahire'den Dımaşk'a doğru yola çıktı. 28 Ekim günü şehre girerek hâkimiyetini ilan etti. Buna rağmen el-Melikü's-Salih İsmail ile ilgili tavrında herhangi bir değişikliğe gitmedi.²¹

Dımaşk'ta gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra el-Melikü's-Salih İsmail'e mektup yazan Selâhaddin, amacının bölgede birliği sağlamak, ona hizmet etmek ve Haçlılarla mücadele etmek olduğunu bildirdi. Fakat buna karşılık Kutbeddin Yinal ile gönderilen cevap çok sertti. Bunun üzerine Selâhaddin kardeşi Tuğtekin'i, Dımaşk'ta, naip olarak bıraktı ve muhaliflerle mücadele etmek için Cemaziyelevvel 570 (Aralık 1174)'te Humus'a doğru yola çıktı. Şevval 570 (Mayıs 1175)'te tekrar Dımaşk'a döndüğünde Hama, Humus, Baalbek ve Barin Kalesi'ni almış, Suriye'nin büyük kısmına sahip olmuştu. Bu arada Haleb'i kuşatmış, Kurun-u Hama'da el-Melikü's-Salih İsmail, amcazadeleri Seyfeddin ve İzzeddin'in müttefik kuvvetlerini yenmiş, yaptığı antlaşmayla onlara kendini kabul ettirmişti.²² Bu antlaşmanın sonucu olarak muhalifler, Selâhaddin'i resmen tanımış, böylece aralarındaki hiyerarşik ilişki sona ermiş, o da el-Melikü's-Salih İsmail'in adını hutbeden ve paradan kaldırmıştı.²³ Barin Kalesi'ni aldıktan sonra Hama'ya dönen Selâhaddin, orayı dayısı Şihabüddin Mahmud'a,

15 Willermus, II, 359.

16 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 60.

17 Willermus, II, 395.

18 İbn Şeddâd, *Siretü Salâhuddin*, 92.

19 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2008, II s. 333; Ramazan Şeşen, "Selâhaddin Eyyübi" *DİA*, XXXVI, s. 337.

20 Bündârî, *Sene'l-Berka's-Şâmi*, 81. İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, II, 8.

21 İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, II, 19; Şeşen, Selâhaddin Eyyübi ve Devri, 63.

22 İbn Şeddâd, *Siretü Salâhuddin*, 93-94.

23 Şeşen, Selâhaddin Eyyübi ve Devri, 64-66.

Mısır'ı da amcası Şirkûh'un oğlu Nasîreddin'e ikta etmişti.²⁴ Kısacası Selâhaddin, yaklaşık beş aylık bir sürede büyük başarılar elde ederek Dımaşk'a yerleşmişti.

3. Antlaşma

Selâhaddin Rebiülevvel 570 (Ekim 1174)'te Dımaşk'a hâkim olsa da Suriye'de birliğin yeniden tesis edilmesi için henüz yapılacak çok işi olduğunu biliyordu. Çünkü muhalif emirler ona karşı güç birliğine gitmiş, Haleb-Musul arasında güçlü bir birliktelik oluşturmuştu. Bu sorunun kısa vadede çözülemeyeceğini anlayan Selâhaddin, müttefiklerle antlaşma imzalayıp Haçlılara karşı elini güçlendirmişti. Suriye'deki emirlerin, büyük askeri güçlerine rağmen Selâhaddin'in onlara karşı direnmesi ve onlardan daha avantajlı bir konum elde etmesi Haçlıları endişeye düşürmüştü olmalıdır. Kendilerini güvenceye almak maksadıyla Kudûs Kralı IV. Baudouin (ö. 1185), Onfroi de Toron (ö. 1180) aracılığıyla sembolik de olsa bir ateşkes teklifinde bulundu.²⁵ Yapılan görüşmeler sonunda 22 Temmuz 1175 yılında antlaşmaya varıldı.²⁶

Savaş hazırlıkları yaptığımız bir zamanda Frank/Haçlı elçileri antlaşma teklifiyle geldiler. Aralarında Onfroi'nin oğlunun da olduğu heyet Sultanın iyi niyetine sığınarak tekliflerinin kabul edilmesini rica ettiler. Sultan bu adamın sözüne güveniyordu. Bütün şartlar kabul edilinceye kadar görüşmeler devam etti. Kabul ettikleri bütün şartlarda İslâm/Müslümanlar için ferahlık ve sevinç vardı. Antlaşmada maslahatın daha fazla olduğu aşikâr oldu ve fayda üstün geldi.²⁷

Bu anlatıyı bizzat orada bulunan İmâdüddin el-İsfahânî'nin yapması, bilginin değerini ve doğruluk payını yükseltmektedir. Fakat antlaşmadan bahseden dönemin kroniklerine²⁸ baktığımızda birkaç problemle karşılaşmaktayız. Bunlar kısaca zaman, mekân, talep ve içerik sorunlarıdır. Yani antlaşma ne zaman ve nerede yapıldı? Antlaşmayı kim talep etti? Antlaşmanın içeriği neydi? Antlaşmayı anlamak ve doğru tespit etmek için bu ve bunun gibi soruların cevabı mutlaka tartışılmalıdır.

Zaman açısından en büyük sıkıntı, Willermus'un verdiği bilgilerden kaynaklanmaktadır. Çünkü müellif, olayı aktardığı metinde zamanla ilgili

24 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 70.

25 Stanley Lane-Poole, *Selahaddin*, Çev. Nice Damar, Avesta, İstanbul 2012, s. 143.

26 Peter Lock, *The Routledge Companion to the Crusades*, Routledge, London-New York 2006, s. 62; A. S. Ehrenkreutz, *Saladin*, State University of New York Press, Albany 1972, s. 141. Köhler'e göre antlaşma muhtemelen Nisan 1175 yılında yapıldı (*Alliances and Treaties*, 219).

27 Bündârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî*, 110.

28 Willermus, II, 410; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 79; Bündârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî*, 110; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II, 389.

herhangi bir bilgi vermediği gibi, antlaşmanın yapıldığı söz konusu olayla Willermus'un anlatımı arasında zaman farkı da vardır. Bu noktadaki sorunu Müslüman tarihçilerin verdiği bilgiler çözmektedir. Mesela Bûndârî antlaşmayı 571 (1175) yılının ilk olayı olarak kayda geçmiştir. Ayrıca müellif yukarıdaki anlatımın hemen öncesinde Sultanın, Muharrem ayının başında Dimaşk'ta olduğunu ifade etmektedir. İbnü'l-Esîr de günü olmasa bile aynı yılın Muharrem (Temmuz-Ağustos) ayını işaret etmektedir.²⁹ Ebû Şâme de İmâdüddin el-İsfahânî'den aktardığı bilgiye göre, yapılan antlaşmayı 571 (1175) yılının ilk olayı olarak zikretmiş ve bu şekilde kaydetmiştir.³⁰ Bütün bu kayıtlar, dönemin Müslüman kronikçilerinin bu antlaşmayı ve tarihini çok iyi bildiklerini ve onlara göre zaman açısından herhangi bir problemin olmadığını ortaya koyar.

İslâm tarihçilerine göre konunun altı çizilmesi gereken en önemli noktası, antlaşmayı isteyen tarafın Haçlılar olduğu bilgisidir. Nitekim yapılan alıntılarda her üç müellifin de bu konuda ısrarcı olduğu görülmektedir. Alıntıların devamında verilen bilgiler bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Mesela yukarıdaki anektotta İmâdüddin el-İsfahânî'nin ciddi bir savaş hazırlığından bahsedilmektedir. Bu hazırlık Haçlıların böyle bir talepte bulunduğu söylemini desteklemektedir. Dolayısıyla muhtemeldir ki Haçlılar, savaş hazırlığından haberdar olmuş, fakat Amaury'nin ölümü sonrası henüz düzenlerini tam olarak kuramadıkları için zamana ihtiyaç duymuşlardı. Bunu sağlamanın en kesin yolu da Selâhaddin'i antlaşmaya razı ederek onu seferden vazgeçirmektir. Çünkü o da bölgede birliği kurmak için Müslüman emirlerle mücadele ediyordu. İki cephede savaşmaktansa bunu teke düşürmek onun elini rahatlatırdı.³¹ Üstelik Selâhaddin'in birlikleri uzun süredir savaş halinde olduğu için yorulmuştu. Bu şartlarda teklifi kabul etmek hem kısa hem de uzun vadeli amaçlarına hizmet edecekti. Diğer yandan Haçlılar da teklifin kabul edilmesiy-le zaman kazanmış olacaktı. Antlaşma sonrasında Selâhaddin, Mısır askerlerinin evlerine dönmesine izin verdi. Bu durum savaş hazırlığının Haçlılara yönelik olduğunu açıklar.³² Nitekim İbnü'l-Esîr de benzer ifadeler kullanır:

Bu yıl Muharrem ayında Selâhaddin, Dimaşk'taydı. Onun Şam bölgesinde birçok yere hâkim olması ve Musul askerini yenmesi gücünü ve şa-

29 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 79.

30 Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II, 389. İbn Kesîr'de 571/1175 yılı olaylarını antlaşmanın yapıldığı bilgisini vererek anlatmaya başlar (İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk. Abdülmuhsin et-Türki, Dâru hicr, Cize 1998, XVI, s. 509; amlf., *İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye: Büyük İslâm Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, XII, s. 514).

31 Lock, *The Crusades*, 62.

32 Bûndârî, *Sene'l-Berki's-Şâmi*, 110.

nını arttırmıştı. Bunun üzerine Haçlılar ve diğerleri ondan korktular. Nitekim Selâhâddin Haçlı (işgali altındaki) topraklara saldırıp yağma hareketlerinde bulunma niyetindeyken Franklar bir heyet gönderip antlaşma talep ettiler. Selâhâddin taleplerini kabul edip onlarla antlaşma imzaladı.³³

Antlaşmanın Haçlılar tarafından talep edildiğine dair bu alıntı da Bûndârî'yi desteklemektedir. Ebû Şâme'nin, İmâdüddin el-İsfahânî'den yaptığı alıntı da bu yönde açık bilgiler içerir.³⁴ Böylece her üç müellif aynı noktada buluşmuş oluyorlar. Onların bu anlatısını önemli kılan/doğrula-yan diğer bir husus da antlaşmanın yapıldığı yerle ilgili verdikleri bilgidir. Zira bu bilgi antlaşmanın mekân problemini çözmekte ve antlaşmayla ilgili bilgileri sağlam bir zemine oturtmaktadır. İslâm tarihçileri, antlaşmanın Dimaşk'ta yapıldığı konusunda hemfikirdirler. Nitekim olaylara süreç açısından baktığımızda Selâhâddin'in Haleb-Musul müttefik kuvvetleriyle mücadelesinden başarılı bir şekilde ayrıldığı ve Şevval 570 (Mayıs 1175)'te Dimaşk'a gittiği görülmektedir.³⁵ Dolayısıyla bu bilgiler müelliflerin verdikleri bilgiyi desteklemekte ve antlaşmanın yapıldığı yerin doğru verildiğini göstermektedir. Muhtemelen Selâhâddin, Müslüman emirlerle olan ihtilafını bitirdiğini var saymakta, böylece Haçlılara karşı rahat bir sefer yapabileceğini düşünmektedir. Nitekim hem İbnü'l-Esîr hem de Bûndârî bu noktanın altını çizmekte ve Selâhâddin'in ciddi bir hazırlık içinde olduğunu ifade etmektedirler. Daha önce Haçlıları antlaşma talep etmeye iten neden Selâhâddin'in bu yöndeki hazırlıklarının olduğu ifade edilmişti. Çünkü bölgedeki sorunun asıl kaynağı Haçlılar idi.³⁶ Üstelik Haleb kuşatmasının kaldırılmasına da onlar sebep olmuştu. Muhtemelen Selâhâddin, bu duruma cevap olarak gözdağı vermek amacıyla Haçlılara saldırmayı düşünüyordu. Verilen bilgilerden sonra bu seferin uzun vadeli bir plan çerçevesinde düşünülmeyeceği anlaşılmaktadır. Çünkü Selâhâddin'in ordusu neredeyse bir yıldır at sırtındaydı. Bu yorgunlukla iyi bir sonuç alamayacağını hesap etmiş olmalıydı. Nitekim Haçlılar tarafından yapılan teklifin hemen kabul edilip Mısır kuvvetlerine izin verilmesi bunu açıklamaktadır. Peki, İslâm tarihçilerinin bu iddialarına karşılık Willermus niçin antlaşmanın Humus'tayken bizzat Selâhâddin tarafından talep edildiğini iddia eder?

Selâhâddin, Humus'tan, Hıristiyanlara mesaj göndererek Konttan onun zafer sürecine müdahale etmemelerini, onu Nureddin'in oğlu ve ona

33 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, X, 79; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, Çev. Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özaydın vd., İstanbul 1987, XI, s. 348.

34 Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II, 389.

35 Bûndârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî*, 108; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, X, 70; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVI, 509.

36 Lyons- Jackson, *Selahaddin*, 117.

yardım edenlerle tek başına mücadele etmesine müsaade etmelerini istedi. Bu öneri faydasız olduğu için alaycı/küçümseyici bir şekilde reddedilmesin diye o, kontun ve Renaud'un³⁷ rehinelerini tazminat ödemeksizin serbest bırakmayı teklif etti. Kont bu öneriyi kabul etti. Antlaşmada kabul edildiği gibi rehinelere geri döndü. Sefere katılan diğer soylular da cömert bir şekilde serbest bırakıldılar... Kralın üst düzey memuru olan Onfroi de Toron'un görüşmelerde arabulucu olduğu söylendi ve Selâhaddin'e çok fazla yakın olmakla suçlandı.³⁸

Burada birkaç ihtimalden söz edebiliriz: Willermus ya iki farklı olayı birbirine karıştırmakta, ya kendi zihninde böyle bir kurgu oluşturmakta ve ya da her ikisini birlikte yapmaktadır. Her şeyden önce bu anlatıda bir zaman probleminin var olduğu söylenmelidir. Çünkü müellif herhangi bir tarih vermemektedir. Dolayısıyla birkaç olayın karıştırıldığı ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Kroniğin sonradan yazıldığını düşündüğümüzde tarihleri kaydedilmeyen olayların birbirine karıştırıldığı ve kurgusal bir anlatının ortaya çıktığı aşikârdır. Çünkü antlaşmanın yapıldığı tarihte Selâhaddin'in Humus'ta olması imkânsızdır. Bunu olayların gelişimi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakat Willermus'un bu iddiası İslâm tarihçilerinin anlattığı olaydan farklı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Yani onların gözden kaçırdığı ya da kasten anlatmadığı bazı olayların olduğu söylenebilir. Diğer iki müellif için normal görülse bile Selâhaddin'e çeşitli eleştiriler getiren İbnü'l-Esir'in bunu gözden kaçırmış olması manidardır.

Selâhaddin, Cemaziyelahir 570 (Ocak 1175)'te Haleb'i ilk kez kuşatmıştı.³⁹ İçerde sıkışan müttelikler dokuz yıl esaret hayatından sonra fidye karşılığı Nureddin tarafından saliverilen⁴⁰ Trablus kontu ve yeni kralın naibi III. Raymond'dan yardım istediler. Raymond'un Humus kuşatması, Selâhaddin'i endişelendirip Haleb kuşatmasını kaldırmasına neden olmuştu. Muhtemelen bu esnada Selâhaddin, Haçlılarla sonuçsuz bir ant-

37 Bu şahıs yaklaşık on yıl Haleb zindanlarında esir kalıp Selâhaddin ile mücadelede kullanılmak için Gümüştekin tarafından serbest bırakılan ve sonra Hittin savaşında bizzat Selâhaddin tarafından öldürülen Renaud de Châtillon değildir. Söz konusu edilen şahıs kardeşi Eustace'yi kurtarmaya çalışan Sayda kontu Renaud de Sidon idi (Hamilton, *The Leper King*, 98). Sayda (Sidon): Akdeniz kıyısında, Lübnan'ın güneyinde, Beyrut ile Sur arasında yer alan şehrin bugünkü adı Saydadır. Şehir 504/1110 yılında Haçlıların eline geçmiş, 583/1187 yılında Selâhaddin tarafından geri alınmış, fakat daha sonra birkaç kez el değiştirmiştir. Bkz. (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemû'l-büldân*, Dar sader, Beyrut 1977, III, s. 437-438; P. Schwarz, "Sayda" *IA*, X, s. 262-264).

38 Willermus, II, 410.

39 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 69.

40 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihî*, II, 330. İbnü'l-Esir, Gümüştekin'in yüz elli bin Suriye dinarı ve bin esir karşılığında III. Raymond'u serbest bıraktığını yazar (*el-Kâmil fi't-târih*, X, 68).

laşma teşebbüsünde bulunmuş olmalıdır.⁴¹ Büyük ihtimalle Willermus'un verdiği bilgiler bu olayla ilgilidir. Çünkü bu olaydan sonra antlaşmanın yapıldığı tarihe kadar Selâhaddin bir daha Humus'a uğramamıştır. Dolayısıyla Willermus olayları birbirine karıştırmakta, böylece antlaşmanın yeri/mekânı ve tarihi/zamanı hakkında yanlış bilgiler vermektedir. Bu sonuç antlaşmayı kimin talep ettiği sorununu da açıklığa kavuşturmakta ve İslâm tarihçilerini haklı çıkarmaktadır.

Antlaşmayla ilgili dördüncü ve en önemli problem içerik sorunudur. Çünkü antlaşmayla ilgili herhangi bir belge günümüze ulaşmadığı gibi Müslüman müellifler de "Haçlılar, Sultanın bütün isteklerini kabul ettiler" anlamına gelebilecek cümleler dışında herhangi bir bilgi vermemektedirler. Aslında antlaşma esnasında orada bulunan İmâdüddin el-İsfahânî bize en doğru bilgileri verebilecek tek isimdir. Fakat onun verdiği bilgiler, Haçlıların bütün talepleri kabul edinceye kadar müzakerelere devam edildiğiyle ilgilidir. Her ne kadar "Kabul ettikleri bütün şartlarda İslâm/Müslümanlar için ferahlık ve sevinç vardı" ifadesini kullansa da içeriğe dönük herhangi bir bilgi vermemektedir.⁴² Ya da bu sevinç ve ferahlık getiren şartların ne olduğu bilgisi asıl antlaşma metninde yer almamıştı. Fakat antlaşma yapmakta her iki taraf için fayda olduğu imasında bulunması, Selâhaddin'in de bu antlaşmaya ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Nitekim Sultanın Mısır askerlerini evlerine göndermesi buna işaret etmektedir. Ebû Şâme'nin aktarımında da aynı üslup hâkimdir. Müellif "(Haçlıların) Sultanın istediği şartları kabul etmeleri karşılığında antlaşmanın imzalandığı" vurgusunu yapmaktadır. Diğer yandan Willermus antlaşmanın içeriğiyle ilgili kırıntı mahiyetinde de olsa bilgiler vermektedir. Müellife göre Selâhaddin'in antlaşma yapma isteği şüphe götürmez şekilde gerçek olmalıdır. Çünkü o, muhalefetle mücadele ederken Haçlıların kenarda beklemesini istiyordu. Yani rakiplerinin yaptığı gibi Haçlıları onlara karşı bir koz olarak kullanma düşüncesinde değildi. Çünkü Haçlılar sorunun kaynağıydı ve hedefinde onlar vardı.⁴³ Dolayısıyla Selâhaddin Müslümanlar arasında yaşanan çatışmanın geçici olduğunu ve bir gün yüzünü asıl düşmana döneceklerini bilerek hareket ediyordu.

Willermus'un söz konusu ettiği rehineler Selâhaddin'in Humus kuşatması esnasında içerde esir olan Haçlılar idi. Bunlar aslında Haçlıların daha önce Nureddin ile yaptığı antlaşma sonucu serbest kalacaklardı.⁴⁴ Fakat

41 Lyons- Jackson, *Selahaddin*, 118-119. Müellif burada dönemin kaynaklarında geçmeyen Selâhaddin'in bir mektubuna atfen böyle bir bilgi vermektedir. Mektubu Kadı Fadıl'in, Musul'da bulunan el yazması eserinin 93.3'te kayıtlı nüshasından aktarmaktadır.

42 Bûndârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî*, 110.

43 Lyons- Jackson, *Selahaddin*, 117.

44 Willermus, II, 409.

Selâhaddin Humus'u alınca Haçlı rehineler de ona kaldı. Böylece Kralın naibi III. Raymond, Zengî ailesiyle olan görüşmeleri kesip Selâhaddin ile görüşmelere başlamak zorunda kaldı. Bu vesileyle Haçlıların tarafsızlığını sağlamış olacaktı.⁴⁵ Dolayısıyla Humus Kalesi'nden Haçlı esirlerin serbest bırakıldığına dair Willermus'un verdiği bilgi doğru olmalıdır. Çünkü Selâhaddin, Haleb-Musul ittifakını yenip göreceli bir üstünlük elde etmiş olsa da henüz kesin bir zafer kazanmadığı aşikârdır. Bunu sağlamanın en önemli yolu da düşman sayısını azaltmaktır. Selâhaddin'in önceliği bölgede birlik kurmak olduğu için Haçlıları kenarda tutması yükünü hafifletecekti. Üstelik antlaşma talebi de onlardan gelmişti. Haçlıların makul talepleri çerçevesinde bazı önemsiz tavizler vererek antlaşma sağlanabilirdi. Selâhaddin bu fırsatı iyi değerlendirmiş ve antlaşma karşılığında cömert davranmıştır. Nitekim onun Haçlılara yönelik siyasetine baktığımızda izlediği strateji gereği, süreç içerisinde bazen Haçlı esirleri karşılıksız bir şekilde serbest bıraktığı bilinmektedir.⁴⁶ Diğer yandan antlaşmanın içeriği konusunda Müslüman ve Hıristiyan kaynakları arasında bir bütünlük olmasa da Haçlılar adına görüşmelerin kimin yürüttüğü noktasında birlikteliğin olduğu görülmektedir. Bu konuda hem İmâdüddin el-İsfahânî/Bündârî hem de Willermus, Onfroi de Toron ismini vermektedirler. Zira bu şahıs Müslüman emirlerle iyi ilişkiler geliştirmişti.⁴⁷

4. Antlaşmadan Dolayı Selâhaddin'e Yapılan Eleştiriler

Nureddin'in vefatından sonra Kudüs Kralı Amaury Banyas'ı kuşatmıştı. Nureddin'in oğluna vekalet eden emirler kuşatmayı savuşturmaya güç yetiremeyince bir yandan Amaury ile pazarlık yapmış, diğer yandan Selâhaddin'e mektup yazarak durumu bildirip yardım istemişlerdi. Bu arada Amaury'ye, Selâhaddin'den yardım istediklerini, onun buraya gelmesi durumunda hiçbir şey elde edemeyeceğini, eğer kuşatmayı kaldırmayı kabul ederse karşılığında kendisine para vermeyi teklif etmişlerdi. Amaury antlaşmayı kabul edip parasını almış ve kuşatmayı kaldırıp Kudüs'e dönmüştü. Bu esnada durum bir mektupla Selâhaddin'e bildirilmişti. Selâhaddin bu esnada sefer hazırlıklarını bitirmiş ve yola çıkmıştı. Kahire'den henüz çıkmıştı ki Amaury ile antlaşma yapıldığına dair mektup ulaşır. Selâhaddin antlaşmaya sert tepki vermiş, emirleri yaptıkları işten dolayı kınayan bir mektup göndermişti. İşte bu tepkisini iyi bilen Bilad-ı Şam'daki emirler, Selâhaddin'in yaptığı antlaşmayı onun aleyhinde kullanmaya başlamışlardı. Bu konudaki karalamaların artması üzerine Selâhaddin, içinde bulunduğu sıkıntıyı şöyle ifade etmektedir:

45 Köhler, *Alliances and Treaties*, 218-219.

46 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 141-142.

47 Köhler, *Alliances and Treaties*, 219.

Franklarla barış yapmaya gönülsüz olduğumuzu ve sadece ümmet-i İslâm'ın hayrı ve menfaati için bu antlaşmayı istediğimizi Allah biliyor; fakat kibirli ve hatta akli kıt bir halktan çok çekiyoruz.⁴⁸

Selâhaddin, Suriye'ye gitmeden önce bölgedeki emirler, hâkimiyet alanlarını korumak ve hatta bu alanı genişletmek amacıyla birbirleriyle didişip duruyorlardı. Bu karşılıklı mücadelelerinde, Siyasi menfaat icabı her türlü ilişkinin mübah görüldüğü bir yaklaşım sergilenmekteydi. Selâhaddin bölgeye geldiğinde emirler, Haçlı tehlikesini görmezden gelip ona karşı düşmanca bir tavır sergiledi. Emirlerin bu tavrı bölgedeki Müslümanların ortak menfaatini gözetmekten ziyade, hâkimiyet alanlarını korumaya yönelikti. Bu da diğer Müslüman emirler aleyhinde Haçlılarla ittifaklar kurup savaş meydanlarında onlarla ortak hareket etme sonucunu ortaya çıkarıyordu.⁴⁹ Dolayısıyla söz konusu kirli ilişkiler, bölgedeki dağımlığın sürmesine neden oluyor ve Haçlılar karşısında sonuç alıcı bir mücadelenin verilmesini engelliyordu. Bölgenin siyasi yapısını iyi bilen Selâhaddin, bölgedeki Müslümanlar için bir çıkmazı andıran bu sorunu aşmak ve mücadele ettiği cepheleleri azaltmak amacıyla geçici olsa da Haçlılarla antlaşma yapmak zorunda kalıyordu. Haçlılara yönelik Selâhaddin'in bu tavrı "hedefe ulaşmak için her yol mübahtır" anlayışının yansıması değildi. Yani Selâhaddin'in Haçlılarla imzaladığı antlaşmalar, muhaliflerinin yaptığı gibi, hiçbir zaman diğer Müslüman grupların aleyhinde Haçlılarla çeşitli ittifaklara girme şeklinde olmamıştır. Çünkü bu antlaşmalar muhalefetin yaptığı gibi Haçlılarla stratejik ortaklık kurmaya yönelik değildi. Aksine Haçlıları, Müslümanların kendi içlerindeki mücadeleye karıştırmadan olaylardan uzak tutmaya yönelik hamlelerdi. Fakat muhalifler bu stratejiyi anlayabilecek ferasete sahip değillerdi. Zaten Haçlılarla ilişkiler hususundaki yukarıdaki ifadesinde de Selâhaddin, buna vurgu yaparak içinde bulunduğu çaresizliği ifade etmektedir.

İslâm birliğinin kurulması sürecinde Haçlılarla yapılan antlaşmalar sadece onları kenarda tutmaya yönelik değildi. Nihayetinde Selâhaddin'in asıl amacı Kudûs'ü fethetmek ve Haçlıları bölgeden çıkarmaktı. Hiçbir zaman bu hedeflerini göz ardı etmeyen Selâhaddin, Müslüman emirlerle uğraşmak zorunda kalsa bile, fırsat buldukça Haçlılarla mücadele etmeye devam etmiştir. Bu süreçte antlaşma teklifleri genel olarak Haçlılar tara-

48 Lyons-Jackson, *Selahaddin*, 118, 155. Kadı Fadil'a ait eserin British Museum'da 25757 numarada kayıtlı olan nüshasından naklen aktarmıştır. Aynı kaynaktan yapılan başka bir alıntıda Selâhaddin'in Harim ile ilgili düşünceleri şunlardır: "Düşman bu kapıdan girecek olursa... memlekete (ülke topraklarına) girecektir." Buradan Selâhaddin'in muhaliflerini düşman olarak görmediğini anlıyoruz. Harim muhaliflerin elinde olsa da onun için burası İslâm toprağı idi. Çünkü ona göre asıl düşman Haçlılardı.

49 Aydın Usta, *Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakı: Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Yeditepe Yayınları*, İstanbul 2008.

findan yapılmıştır. Selâhaddin, Haçlıların yaptıkları bu antlaşma tekliflerinin bir kısmını siyaset stratejisi çerçevesinde kabul etmiştir. İki cephede savaşmak zorunda kalan Selâhaddin, bazen içinde bulunduğu sıkıntıları aşmak amacıyla antlaşma teklifinde bulunmuşsa da kaynaklardan anlaşıldığına göre bu teşebbüslerin hiç biri sonuca ulaşmamıştır. Çünkü bu ve bundan sonra yapılan antlaşmaların tamamının Haçlıların teklifi üzerine yapıldığı bilinmektedir. Üstelik bu antlaşmaların hiçbiri süresini doldurmamış, tümü Haçlılar tarafından devre dışı bırakılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında antlaşmaların yapıldığı sürelerin Haçlılarla yapılan mücadele sürecinin çok kısa bir dilimini kapsadığı görülecektir.

Bu dönemde yapılan antlaşmaların amacını ifade edersek, Selâhaddin'in hedeflerine ulaşabilmesi için hem Müslümanları memnun etmesi hem de bölgede İslâm birliğini kuruncaya kadar Haçlıları oyalaması gerekmektedir. Süreç içerisinde Haçlıları oyalamanın en doğru yolu da antlaşmalar yoluyla onlarla iyi ilişkiler kurmaktır. Bu ilişkide Selâhaddin'i rakiplerinden/muhaliflerinden ayıran temel fark antlaşma yaptığı Haçlıları Müslümanlar aleyhinde kullanmamasıydı. Yani Selâhaddin, onları muhaliflerinin yaptığı gibi Müslümanlara karşı kullanmaktan ziyade samimi bir şekilde onları kenarda tutmayı istemiştir.

4. Antlaşmanın Bozulması

Muhaliflerini Haçlılarla yaptıkları antlaşmadan dolayı kınayan Selâhaddin'in düşmanlarıyla yaptığı bu antlaşmayı nasıl yorumlamak gerekir? Sultan, onların yaptığı gibi Haçlılarla birlikte hareket etmiyordu. Ne onların yanında savaşıyor, ne de onlarından asker desteği alarak Müslümanlara karşı mücadele ediyordu. Kısacası, yapılanlar hem niyet hem de fiil açısından diğer örneklerden tamamen farklıydı. Bu çerçevede modern kaynakların Haçlılarla yaptığı antlaşmaları örnek vererek Selâhaddin'in muhalifleriyle aynı tavrı benimsediğini söylemeleri onun siyaset tarzını anlamadıklarının göstergesidir.⁵⁰

Selâhaddin Eyyübî, doğulu ve batılı tarihçiler tarafından sözüne sadık, adil ve cömert bir lider olarak takdim edilir.⁵¹ Onun, verdiği sözleri harfiyen yerine getirmesi ve antlaşmaları geçersiz kılacak hiçbir harekette bulunmaması aynı kaynaklarca teyit edilmektedir.⁵² Nitekim bazı Haçlı

50 Lyons- Jackson, *Selahaddin*, 127.

51 Thomas Fuller, *The History of the Holy War*, London 1840, s. 139; Ebü'l-Ferec, *Abü'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, II, s. 464; Willermus, II, 359; İbn Şeddâd, *Siretü Salâhuddîn*, 41-46.

52 Peter W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*, Ashgate, Hampshire 2007, s. 55-60. Aslında bu konuda kaynak bile göstermeye gerek yoktur çünkü ileride aktarılacağı gibi antlaşmaların tümünde Selâhaddin'in tavrı aynı olmuş ve verdiği sözleri harfiyen yerine getirmiştir.

kaynakları onun adını açıklarken “barıştıran, arabulan” anlamına gelecek tanımlamalar yaparlar.⁵³ Bu durum Selâhaddin'in Haçlılar üzerindeki etkisinin açık bir kanıtıdır. Diğer yandan Haçlılar antlaşmaların neredeyse tümünde Selâhaddin'in bu duruşuna zıt tavırlar ortaya koymuşlardır. Mesela Selâhaddin, bu antlaşma sonrası gönderdiği mektupların birinde, Haçlıların, antlaşmaya sadakatlerine dair şüpheleri olduğunu ifade eder.⁵⁴ Haçlılar, onun bu kuşkularını haksız çıkarmaz ve antlaşmadan sonraki yıl içinde İslâm topraklarına yaptıkları akınlarla Şam Antlaşması'nı hükümsüz bırakırlar. Haçlıların bu davranışını etkileyen ana sebepler Zengî ailesinin, Renaud de Châtillon ve III. Joscelin'in aralarında bulunduğu Haçlı liderlerini, Selâhaddin'e karşı savaşmaları şartıyla serbest bırakması ve Selâhaddin'in 22 Nisan 1176'da Zengîlere karşı Tell-Sultan Savaşı'nda zafer elde etmesiydi.⁵⁵ Muhtemelen Haçlılar, serbest bırakılan kontlar ve şövalyelerle güçlendiklerini ve Selâhaddin'i çok fazla güçlenmeden ortadan kaldırmayı düşünmüşlerdi.

Selâhaddin Haçlılarla antlaşma imzaladıktan hemen sonra, Haleblilerle olan soruna eğildi. Çünkü onlar yaptıkları antlaşmaya uymamış, Selâhaddin aleyhinde yeni ittifaklara girmişlerdi.⁵⁶ Yukarıda ifade edildiği gibi Nisan 1176'da geçici bir şekilde de olsa, bu sorunu çözünce kendisine Haleblilerin ve Haçlıların teşvikiyle⁵⁷ iki suikast düzenleyen Haşhaşiler üzerine yürüdü. Bu amaçla Muharrem 572 (Ağustos 1176)'de Şeyh Sinan'ın merkezi olan Masyaf Kalesi'ni kuşattı.⁵⁸ Selâhaddin'in meşgul olduğunu gören Haçlılar, Trablus kontu Raymond önderliğinde, Suriye'deki ıssızlıktan istifa ederek Baalbek sınırları içindeki Bekaa'ya yağma hareketinde bulunarak antlaşmayı ihlal ettiler. Fakat Haçlılar bu akından bir şey elde edemediler. Çünkü Baalbek hâkimi Şemseddin el-Mukaddem ani bir baskın düzenleyerek bu Haçlı birliğini dağıttı.⁵⁹ Saldırı sonucu yaklaşık iki yüz Haçlı askeri esir alınmış, bunlar Masyaf Kalesi'ni kuşatmakta olan

53 Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade: A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Ashgate, Aldershot 1997, s. 27. Müellif burada “peacemaker” ifadesini kullanır.

54 Selâhaddin'in, İzzeddin Ferruḫşah'a gönderdiği bir mektupta Haçlılar için “Şam antlaşmasına uyacaklar mı yoksa bu antlaşmayı ihlal mi edecekler, süresini uzatacaklar mı uzatmayacaklar mı, bilmiyoruz.” İfadelerini kullanmıştır (Lyons-Jackson, *Selahaddin*, 128). Yazar bu ifadeleri Kadı Fadî'in, British Museum'daki 25757 noda kayıtlı “Tarassül” adlı eserinden aktarmaktadır.

55 Köhler, *Alliances and Treaties*, 220.

56 Bündârî, *Sen'e'l-Berki's-Şâmî*, 110.

57 Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Devri*, 64, 68.

58 İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, II, 47.

59 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 343. Köhler bu saldırılarda bölgesel bağımsızlık fikrini dikkate alarak antlaşmanın ihlal edilmediği ifade eder. Fakat bununla ilgili herhangi bir bilgi olmadığını da teyit eder (*Alliances and Treaties*, 227). Bölgesel bağımsızlığın var olduğunu düşündüğümüzde bile müellif burada antlaşmayı imzalayan III. Raymond'un Müslüman topraklarına saldırdığını gözardı etmektedir.

Selâhaddin'e gönderilmişlerdi. Fakat bu olaydan hemen sonra Selâhaddin'in kardeşi Turanşah, Dimaşk topraklarında iki ayrı kol halinde yağmaya çıkan Kudüs Kralı IV. Baudouin ve aldığı yenilgiden kurtulan naibi III. Raymond'a Aynü'l-Cerr denilen yerde mağlup oldu. Birçok esir veren ve ordusu dağılan Turanşah, canını zor kurtarabildi.⁶⁰ Bu haberin geldiği esnada Selâhaddin, Şeyh Sinan ile sorunu çözmüş Dimaşk'a dönüyordu. Hemen rotasını değiştirip kuzeye doğru, Haçlılar üzerine yürüyüşe geçti. Fakat Haçlılar savaşmayı göze alamadıkları için geri çekilince Selâhaddin de onları takip etmekten vazgeçti. Ardından Turanşah'ı, Dimaşk'ta güçlü bir orduyla vekil olarak bıraktıktan sonra Rebiülevvel 572 (Eylül 1176)'de Kahire'ye gitti.⁶¹

Yukarıda söz konusu edilen saldırılar Selâhaddin'in endişelerini haklı çıkarıyor ve Haçlılar henüz üzerinden bir yıl geçmişken antlaşmayı sona erdiriyorlardı. Aslında bu örnek sonraki antlaşmalarda da kendini gösterecektir. Yani Haçlılar antlaşma imzalasalar da buldukları ilk fırsatta sözlerinden caymış ve savaşı başlatan taraf olmuşlardır.⁶² Dolayısıyla barış talebinin Haçlılar için konjonktürel olduğu anlaşılmaktadır. Bu tavırları güçlendiklerini hissettiklerinde Müslümanların topraklarına saldırıp antlaşmayı ihlal etmeleriyle açık bir şekilde göstermişlerdi.

60 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 81-82. Willermus bu iki olayı efsanevi şekilde anlatır. Özellikle Turanşah'ın yenildiği akında savaş öncesi Haçlılar bal ve süt akan bir yer keşfetmişlerdi. Aslında bu akınlar antlaşmanın nasıl ihlal edildiğinin itirafıdır da aynı zamanda (Willermus, II, 411-413).

61 Muhammed Takıyyüddin Ahmed İbn Ali İbn Abdülkadir İbn Muhammed el-Makrizî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, Thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiye, Beyrut 1997, I, s. 173; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 343. İbnü'l-Esir, Dimaşk'ta bulunan Turanşah'ın çok fazla askerinin olmadığını, zevk ve eğlenceye daldığını söylemektedir (*el-Kâmil fi't-târih*, X, 86).

62 Ebü Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II, 470. İmâdüddin el-İsfahâni, Haçlıların, batıdan kendilerini destekleyen güçlü biri geldiği zaman antlaşmaları ihlal ettiklerini, söz konusu şahıs gittiğinde de tekrar antlaşma varmış gibi hareket ettiklerini söylemiştir. Bunları ifade eden müellif maiyetiyile birlikte Batıdan gelen kont ve kralların antlaşma dışı tutulduğunu ima eder. Bunu da bölgedeki Haçlıların onları engelleyecek güçleri olmadığı sebebine bağlar. Antlaşmada böyle bir maddenin varlığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu maddenin var olduğunu düşündüğümüzde bile Haçlıların hac veya başka niyetlerle Kudüs'e gelen Batılıları Müslümanlara karşı savaşa zorladıkları bilinmektedir. Mesela Şam antlaşmasından sonra Flandre kontu Philip hac niyetiyle Kudüs'e gelmişti. Haçlılar bunu fırsat bilerek onu Müslümanların topraklarına saldırmaya ikna etmişler böylece ilk antlaşmayı bozacak hareketlerde bulunmuşlardı. Müellif Hama ve Harim kuşatmalarını da bu antlaşmanın ihlali çerçevesinde değerlendirmektedir. Hemen sonraki sayfada Kadı Fadıl'ın Bağdat'a yazdığı mektupta Haçlıların antlaşmayı ihlal ettikleri açık bir şekilde ifade ettiği görülmektedir. Batılı kaynaklar dahi Haçlıların bu davranışları alışkanlık haline getirdiklerini kabul ederler (Willermus, II, 417-426, 434-436; Robert Payne, *The Crusades: A History*, Wordsworth, Hertfordshire 1998, s. 192; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 347-348; Köhler, *Alliances and Treaties*, 225-226).

5. Sonuç

Selâhaddin, İslam birliği kurma sürecinde Müslüman emirlerle mücadele etmek ve Haçlılarla antlaşma yapmak zorunda kalmış olsa bile hiçbir şekilde hedeflerinden vazgeçmemiştir. İslam birliği için yaptığı mücadele uzun sürmesine rağmen, Haçlılarla yaptığı antlaşmaların hiçbirinde onları Müslüman muhaliflerine karşı kullanmayı kenarda tutmayı bilmiştir. Nitekim bir Müslüman lidere yakışan bu siyaset anlayışı Selâhaddin'i başarıya ulaştırmış, böylece hem bölgede İslam birliğini kurmuş hem de Kudûs'ü Haçlılardan almayı bilmiştir. İşte Şam Antlaşması bu sürecin ilk aşamasını oluşturan önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev. Mustafa Daş, Yeditepe, İstanbul 2010.
- Ebü Şâme Şihâbüddin Abdurrahmân İbn İsmâil İbn. İbrâhîm el-Makdisî ed-Dîmaşkî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbârî'd-devleteyn*, Thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1997, II.
- Ebü'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, II.
- Edbury, Peter W., *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*, Ashgate, Hampshire 2007.
- Ehrenkreutz, A. S., *Saladin*, State University of New York Press, Albany 1972.
- el-Bündârî, Kıvâmüddin Ebü İbrâhîm el-Feth İbn Ali İbn Muhammed el-İsfahânî, *Sene'l-Berki's-Şâmî*, Thk. Ramazan Şeşen, IRCICA, İstanbul 2004.
- el-Makrizî, Muhammed Takıyyüddin Ahmed İbn Ali İbn Abdülkadir İbn Muhammed, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, Thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1997, I.
- Fuller, Thomas, *The History of the Holy War*, London 1840.
- Hamilton, Bernard, "Baldwin IV of Jerusalem (1161-1185)", *The Crusades: An Encyclopedia*, Ed. by Alan V. Murray, California-Colorado-Oxford 2006, I.
- Hamilton, Bernard, *The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 2000.
- Holt, P. M., *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1571'e Yakındoğu*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk. Abdülmuhsin et-Türki, Dâru hicr, Cize 1998, XVI.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye: Büyük İslâm Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, XII.
- İbn Şeddâd, Bahâeddin, *en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Salâhuddin*, Thk. Cemaleddin Şeyyâl, Mektebetü'l-hancı, Kahire 1994.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed İbn Sâlim, *Müferricü'l-kürûb, fi ahbârî Benî Eyyûb*, Thk. Cemaleddin Şeyyâl (I-III, Kahire 1953-1960), Dâru'l-fikri'l-Arabi, II.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddin Ömer İbn Ahmed, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi: İbnü'l-Adîm Buğyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (seçmeler)*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 1982.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, Thk. M. Yusuf Dukak, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, Çev. Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özeydin vd., İstanbul 1987, XI.
- Köhler, Michael A., *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East*, Trans. by Peter M. Holt, Brill, Leiden-Boston 2013.
- Lock, Peter, *The Routledge Companion to the Crusades*, Routledge, London-New York 2006.
- Lyons, Malcolm Cameron, Jackson, D.E.P., *Selahaddin: Kutsal Savaşın Politikaları*, Çev. Zehra Savan, Pınar Yayınları, İstanbul 2006.
- Nicholson, Helen J., *Chronicle of the Third Crusade: A Translation of the Itinerary Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Ashgate, Aldershot 1997.

- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2008, II.
- Schwarz, P., "Sayda" *İA*, X, s. 262-264.
- Şeşen, Ramazan, "Selâhaddin Eyyûbi" *DİA*, XXXVI, s. 337.
- Şeşen, Ramazan, *Salâhaddin Eyyûbi ve Devri*, ISAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Usta, Aydın, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakı: Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.
- Willermus Tyrensis (William of Tyre), *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, Trans. by. Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, Columbia University Press, New York 1943, II.
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Dar sader, Beyrut 1977, III.